

INKLYUZIV TÁLIM SISTEMASINDA OQIW PROCESSLERI TOLIQ
MAĞLIWMATLARI

Jumaniyazova Aynura

Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti studenti

Arzubaeva Gumisay

Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15346096>

Annotatsiya. *Bul izertlewde inklyuziv tálim sistemasında oqıw processleri tiykarında múmkinshiligi sheklengen balalargá pozitiv qatnas hám húrmet arqalı tárbiyalaw arqalı tálim ortalıgın jaratıw haqqında maǵlıwmatlardı keltirdik. Izertlewimiz nátiyjelerinde, múmkinshiligi sheklengen balalar hám óspirimler menen islewde ata-ana múmkinshiligi sheklengen balalardı mektepke tayarlawda ata-analar sherikligi zárúr. Sonıń menen birge, múmkinshiligi sheklengen balalar hám mayıplıǵı bolǵan óspirimlerde inklyuzit tálim sistemasındaǵı metodlardı qóllaw tártibi haqqında maǵlıwmatlar keltirip ótıledi.*

Gilt sózler: *Inklyuziv tálim, tárbiya, sherikliktegi tálim, psixologiyalıq izertlewler, múmkinshiligi sheklengen balalar, pedagogikalıq jantasıw, óspirimler psixologiyasi, balanıń ruxiyati.*

DETAILS OF EDUCATIONAL PROCESSES IN AN INCLUSIVE EDUCATION SYSTEM

Abstract. *In this study, we presented information about creating an educational environment for children with disabilities based on educational processes in the inclusive education system through positive attitudes and respect for them. The results of our study show that when working with children and adolescents with disabilities, parents need to cooperate with parents in preparing children with disabilities for school. We also provide information about the procedure for applying methods in the inclusive education system to children with disabilities and adolescents with disabilities.*

Keywords: *Inclusive education, upbringing, collaborative education, psychological research, children with disabilities, pedagogical approach, adolescent psychology, child psychology.*

ДЕТАЛИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ В СИСТЕМЕ ИНКЛЮЗИВНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. *В данном исследовании мы представили информацию о создании образовательной среды, основанной на образовательных процессах в системе инклюзивного образования, путем обучения детей с ограниченными возможностями*

посредством позитивного отношения и уважения. Результаты нашего исследования показывают, что при работе с детьми и подростками с ограниченными возможностями сотрудничество родителей имеет решающее значение для подготовки детей с ограниченными возможностями к школе. Также представлена информация о порядке применения методов инклюзивного образования в отношении детей с ограниченными возможностями и подростков с ограниченными возможностями.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, воспитание, совместное обучение, психологические исследования, дети с ограниченными возможностями, педагогический подход, подростковая психология, детская психология.

Kirisiw

Usı waqıtta kóplegen mámleketler qatarı Ózbekstanda da múmkinshiligi sheklengen balalardı oqıtıw, tárbiyalaw, emlew ushın keń múmkinshilikler jaratılıp, bunday shaxslar hám balalardıń huqıqları nızam hújjetleri menen bekkemlenip, qorgaw etińip atır. Birlesken Milletler Shólkeminiń Múmkinshiligi sheklengenlar huqıqları tuwrısındaǵı konventsiyasınıń xalıq aralıq standartları, sonıń menen birge, “mayıp” sózi ornına “múmkinshiligi sheklengen” termini qollanıwın názerde tutatuǵın “Múmkinshiligi sheklengenlardıń huqıqları tuwrısında”gi nızam mámleketimizde joqarıdaǵı taypaǵa tiyisli adamlardıń huqıq hám máplerin ańlatıwǵa xızmet etedi. Sóylewdi waqıtında hám tuwrı iyelew balanıń átirapındaǵı adamlar menen erkin ushırasıw imkaniyatın beredi, onıń minez-qulqların baqlawǵa járdem beredi, balanıń intellektual aktivligin rawajlandırıwǵa járdem beredi hám aqır-aqıbetde, mektepdegi tálim procesin ańsatlastıradı. Múmkinshiligi sheklengen balalar tilge saw qatarlaslarına qaraǵanda kesh kiredi, birinshi sózdi aytıw waqtı bala úsh, hátte geyde bes jasqa degenshe keshigedi. Múmkinshiligi sheklengen oqıwshılar da gáp dúziwde qıynaladı. Olardıń gápleri ápiwayı, ıqsham, sózlerdi muwapıqlastırıwda kóp qáteler bar, quramalı gápler kem qollanıladı. Aqli hálsiz oqıwshılar bir zattı basqa zat menen salıstırıwda, hádiyselerdiń sebebiy baylanısıwların ashıp beriwde qıynaladı, bunnan tısqarı, hádiyselerdi jetkiliklishe, anıq túsinbew aqli hálsiz oqıwshılardıń oylawınıń ulıwma uǵımsız hám tolıq bolıp qalıwına alıp keledi. Bul túrdegi oqıw ámeliyatı hár bir oqıwshınıń individuallıǵın qabıllaw ideyasına tiykarlanadı, sol sebepli process múmkinshiligi sheklengen balanıń mútajliklerin qandiradigan tárzde dúziliwi kerek. Sol sebepli bul jumıstıń maqseti fizikalıq kemshilikleri bolǵan balalardı tálim procesine qosıw hám olardıń nátiyjelerin jaqsılaw maqsetinde pedagogikalıq texnologiyanı oqıtıwdıń zamanagóy texnologiyaların úyreniwden ibarat. Inklyuziv tálim arnawlı didaktik principiierge tiykarlanadı, olarǵa sabaqlardı

joybarlaw hám shólkemlestiriwde ámel qılıw kerek. Bir sabaq dawamında barlıq psixik processlerdi ońlaw múmkin emes. Temanın ózi sabaqta qaysı analizatorlar kóbirek qatnasıwın belgileydi. Ońlaw -rawajlantıratuǵın wazıypa júdá anıq bolıwı kerek. Ulıwma alǵanda, ilimpazlardın hesh biri ońlaw wazıypasın tolıq, anıq qalıplestiriwdi talap etpeydi, sebebi bul ánsat emes, biraq anıq ońlaw baǵdarı ele da jaqsı sabaq ushın zárúrli shárt esaplanadı. Rawajlanıw qásiyetlerine kóre individual jantasıw hám qosımsha itibarǵa mıtáj bolǵan hár bir bala ushın wazıypalar blokların óz ishine alǵan klass ushın ulıwma rejani dúziw kerek bolǵanlıǵı sebepli, bunı sol tárzde qılıw kerek. Sırtqı kórinisler basqasha bolıwı múmkin; tiykarǵısı, sabaq dawamında " saw" balalar klasıdaǵı individual balanın iskerligi traektoriyasın sáwlelendiriw bolıp tabıladı. Múmkınshiligi sheklengen oqıwshılar menen shınıǵıwlarda texnologiya mazmunı tiykarlanıp eki formada oqıtıladı. Birinshisi teoriyalıq maǵlıwmatlardı óz ishine alǵan bolsa, ekinshisi ámeliy bolıp, ol jaǵdayda oqıtıwshı ámeliy shınıǵıwda tayarlanıp atırǵan ob'ektti ámeliy iskerlikti ózlestiriw menen baylanıslı bilim hám kónlikpelerdi qalıplestiriw hám rawajlandırıw maqsetinde ámeliy kórsetip beredi. Múmkınshiligi sheklengen oqıwshılardıń kóbisinde bilim aktivligi tómén, oqıw iskerligine motivatsiya joqarı emes, nátiyjelilik hám ǵárezsizlik dárejesiniń tóménlewı baqlanadı. Sonlıqtan, oqıtıwdıń aktiv formaları, usılları hám metodların izlew hám olardan paydalanıw oqıtıwshı iskerliginde korreksion hám rawajlantıratuǵın process nátiyjeliligin asırıwdıń zárúr qurallarından biri bolıp tabıladı. Óspirimlerdiń iskerligi tekǵana materialdı eslep qalıwǵa, bálki ǵárezsiz túrde bilim alıw, faktlarnı izertlew, qátelerdi anıqlaw hám juwmaqlar shıǵarıwǵa qaratılǵan bolıwı kerek. Álbette, bulardıń barlıǵı óspirimler ushın qolay dárejede hám oqıtıwshınıń járdemi menen ámelge asırılıwı kerek. Múmkınshiligi sheklengen oqıwshılardıń jeke bilim aktivligi dárejesi jetkilikli emes jáne onı asırıw ushın oqıtıwshı tálim iskerligin aktivlestiriwge járdem beretuǵın qurallardan paydalanıwı kerek. Múmkınshiligi sheklengen oqıwshılardıń motivatsiyası boyınsha izertlewler qızıqlı zatlardı anıqladı. Málim bolıwısha, tabıslı úyreniw ushın motivatsiyanıń ma`nisi studenttiń aqıl -ziyreklikinen joqarı. Studenttiń qábiletleri etarlıcha joqarı bolmaǵan táǵdirde, joqarı unamlı motivatsiya kompensatsiya etiwshi faktor rolin oynawı múmkin, biraq bul princip keri baǵıtta islemeydi - hesh qanday qábilet úyreniw ushın motivatsiyanıń etiwmasligi yamasa onıń tómén intensivligin qoplay almaydı hám sezilerli akademikalıq nátiyje bere almaydı. Zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardıń házirgi rawajlanıwı menen birgelikte biz múmkınshiligi sheklengen balalardı Texnologiyanı oqıtıwda jaqsı nátiyjelerge jetiwimiz múmkin. Zamanagóy tálim texnologiyaları oqıtıwshılar tárepinen barǵan sayın kóbirek talap etińip atır, sol sebepli ámeliyatda oyın hám baylanıs hám informaciya texnologiyalarınan paydalanılıp atır. Inklyuziv tálimdiń wazıypaları tómendegilerden ibarat : tálim

shólkeminde bólek tálimge mútáj balalar hám óspirimlerdi oqıtıw ushın zárúr psixologiyalıq - pedagogikalıq hám korrektsion sharayatlardı jaratıw, ulıwma tálim programmaların hám olardıń múmkinshiliklerine qaratılǵan ońlaw jumısların ámelge asırıw, olardıń intellektual rawajlanıwı jáne social kelisiwin támiyinlew; arnawlı tálim mákemeleri oqıwshılarınıń iskerligin tálim shólkemleri menen muwapıqlastırıw arqalı tálim alıwshılardıń tálimde teń haqılılıǵın támiyinlew; jámiyet hám shańaraqtıń aktiv qatnasında múmkinshiligi sheklengen hám saw balalar arasındadı tosqınlıqlardı saplastırıw, balanıń mıtajlıkların qandırıw, olardı sociallıq ómirge waqtınan burın maslastırıw ; múmkinshiligi sheklengen balalar hám óspirimlerdiń óz shańaraǵınan bólek jasaw huqıqın ámelge asırıw ; jámiyette múmkinshiligi sheklengen balalar hám óspirimlerde salıstırǵanda alternativ qatnastı qalıplestiriw. Inklyuziv tálimdiń abzallıqları sonnan ibarat, inklyuziv ámeliyattan hámme payda kóredi. Inklyuziv tálim arqalı balalar ǵárezsiz hám ǵárezsiz bolıp ulǵ'ayadı. Olardıń qáweterleri azayadı hám olar tiyisli social kónlikpelerdi úyrenediler. Sonıń menen birge, olar ǵamxorlıq hám reyim-shápáátı ańlatıw qábiletinen xabarlı bolıwadı. Bunday tárbiyalıq ortalıq tekǵana balaǵa, bálki balanıń ata-anasına da payda keltiredi. Sebebi búgingi kúnde múmkinshiligi sheklengen perzenti bar ata-ananıń birinshi uwayımı perzentiniń qatarlaslar toparınan shette qalıp, úyreniwde qıynalayotqanı. Keleside ata-analar perzenti oqıp atırǵan shólkemge biymálel keliwi, perzenti oqıp atırǵan ortalıqtı kóriwi, járdem beriwi múmkin. Ata-analar basqa shańaraq aǵzalarına qosıwdan payda kórediler hám olar ózleri hám perzentleri ushın hár qıylı social hámziyatlardı keńeytirediler. Olar óz toparlarında úlken shańaraqlar toparı menen baylanıstı basdan keshirimedi, bul bolsa qáweterdi azaytadı. Múmkinshiligi sheklengen balalar menen islewde ata-analar, máhelle hám mektep tálim shólkeminiń sherikligi balalardıń tálim iskerligi hám balalardıń tálim processinde zárúrli orın tutadı. Balada unamalı pazıyletlerdi qalıplestiriw hám múmkinshiligi sheklengen balalar menen islewde sheriklikti tuwrı jolǵa qoyıw ata-analar hám tárbiyashilerdiń pedagogikalıq uqıpına baylanıslı. Múmkinshiligi sheklengen bala ushın ata-analar hám tálim shólkemi arasındadı sheriklik qanshelli zárúrli hám ol balanıń turmısında qanday múmkinshilikler jaratılıwması haqqında toqtalıp ótemiz. Sońǵı jıllarda jámiyette múmkinshiligi sheklengen, yaǵnıy múmkinshiligi sheklengen shaxsqa qatnas tupten ózgera basladı, ol jámiyettiń teń haqlı hám múnásip aǵzası retinde tán alıw etilip atır, biraq soǵan qaramay, búgingi kúnde múmkinshiligi sheklengenligi bolǵan adamlardıń da ayırıqsha qosımsha máseleleri bar. Múmkinshiligi sheklengen bala mektep tálim shólkemine keldi jáne onı gruppá ortalıǵına maslastırıw oqıtıwshı ushın júdá zárúrli hám qıyın wazıypa bolıp tabıladı. Bunda oqıtıwshı, álbette, psixolog menen sheriklikte balanıń aynan ne menen gúresayotqanını, nege qızıqayotqanını baqlaw arqalı úyreniwi kerek. Bunda ata-analardıń sherikligi oqıtıwshı hám

psixologdın sherikligi menen uyqaslasadı. Eger oqıtıwshı ata-analar menen tez-tez ushırasıwlar tashkil qılsa hám dodalawlar, testler hám anketalar ótkerse, múmkinshiligi sheklengen balaları bolğan ata-analar menen hár bir shınıǵıw bala ushın zárúrli bolıp tabıladı. Bul da ata-analargá perzentiniń nelerge ılayıqlıǵın túsiniwge járdem beredi hám qatarlaslarınan ajralıp túrmesligin, perzenti úyrenip atırǵanını, perzentinde olar kórmegen pazıyletlerge iye ekenligin túsiniwge járdem beredi. Ata-analar perzenti ushın sheriklik dárejesin sezim etediler, perzentiniń keleshegi ushın tiykar jaratıw juwapkerligi artadı. Sonlıqtan, shańaraqta múmkinshiligi sheklengen bala bolsa, ata-analar perzentin qatarlasları qatarına qosıwdan qorqpaslıqları jáne onıń tálim alıwı ushın jaratılǵan jetkilikli shárt-shárayatlardan paydalanıwları, sol arqalı múmkinshiligi sheklengen perzentiniń keleshegi ushın mákán jaratıwları kerek.

Juwmaq

Juwmaq ornında aytıw múmkin, mektepge shekem jasdaǵı múmkinshiligi sheklengen balalargá tálim hám tárbiya beriwde ata-analar hám mektepge shekem tálim shólkemleriniń sherikligi júdá nátiyjeli. Sheriklikti ámeliyatqa qollanıw etiw tájiriybesi sonı kórsetdi, mayıplıǵı bolğan balalardıń hár qanday mayıplıǵı erte jastan óz waqıtında anıqlansa, qánigelerge shaqırıq etilse, balanıń psixik hám fizikalıq saw bolıp erjetiwı ushın sheriklik jolǵa qóyılsa, álbette, gózlengen maqsetke erisiw múmkin. Múmkinshiligi sheklengen balalar menen sheriklikti tuwrı jolǵa qoyıwda ata-analar hám mektepge shekem tálim shólkemleriniń sherikligi úlken áhmiyetke iye bolıp, olardıń rawajlanıwı hám keleshegi ushın túrtk bolıp atır.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi

1. Turemuratova, Aziza, Rita Kurbanova, and Barno Saidboyeva. "EDUCATIONAL TRADITIONS IN SHAPING THE WORLDVIEW OF YOUNG PEOPLE IN FOLK PEDAGOGY." *Modern Science and Research* 2.10 (2023): 318-322.
2. Kurbanova, R. J., and B. E. Saidboeva. "MAKTAB VA OILADA ESTETIK TARBIYANI SHAKLLANTIRISH JARAYONIDA O'QUVCHILARNING AKSIOLOGIK DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISH." *Inter education & global study* 9 (2024): 114-121.
3. Jarasovna, Kurbanova Rita. "The Role of National Values in Shaping the Aesthetic Worldview of Schoolchildren." *International Journal of Pedagogics* 5.03 (2025): 55-58.
4. Jarilkapovich, Matjanov Aman. "USE OF PEDAGOGICAL METHODS BASED ON THE MODERN EDUCATIONAL PROGRAM TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF EDUCATION." *European International Journal of Pedagogics* 4.06 (2024): 26-33.

5. Jarilkapovich, Matjanov Aman. "Program Technology for Choosing an Effective Educational Methodology Based on Modern Pedagogical Research in The Educational System." *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS* 6.02 (2025): 30-33.
6. Turemuratova, Aziza, Shahlo Matmuratova, and Nargisa Tajieva. "THE DEPENDENCE OF MULTI-VECTOR APPROACHES ON PEDAGOGICAL METHODS AND PSYCHOLOGICAL TRAINING IN IMPROVING STUDENTS'COLLABORATIVE SKILLS BASED ON THE EDUCATIONAL PROGRAM." *Modern Science and Research* 4.4 (2025): 50-55.
7. Aziza, Turemuratova. "KONFLIKT VA UNING KELIB CHIQISH SABABLARI." *Новости образования: исследование в XXI веке* 3.32 (2025): 457-459.
8. Begibaevna, Turemuratova Aziza. "PSYCHOLOGICAL CONFIDENTIALITY OF THE FORMATION OF STUDENTS'COLLABORATIVE SKILLS BASED ON MULTI-VECTOR APPROACHES IN EDUCATION." (2025).
9. Turemuratova, Aziza, Azamat Utambetov, and Rinat Seytimov. "PSIXOLOGIK TRENING ASOSLARI TUSHUNCHASI VA O'SMIRLARNING KOLLOBORATIV KO'NIKMALARINI OSHIRUVCHI PSIXOLOGIK TRENINGLAR." *Modern Science and Research* 4.4 (2025): 135-141.
10. Turemuratova, Aziza, Farog'at Seytmambetova, and Nazokat Masharipova. "PSIXOLOGIK TRENINGLARNING USLUBIY MUMMOLARI VA KOLLOBORATIV TA'LIMDA GURUH MUAMMOLARI." *Modern Science and Research* 4.4 (2025): 100-106.
11. Begibaevna, Turemuratova Aziza, and Turganbayeva Amina Quanishbayevna. "PSIXOLOG TRENERNING KASBIY KO'NIKMALARI VA PSIXOLOGIK SALOHIYATINI OSHIRUVCHI AMALIY TRENINGLAR." (2025).
12. Turemuratova, Aziza, Aynisa Jaqsimuratova, and Ramiza Mustapaeva. "SELF-CONTROL RULES OF A PSYCHOLOGIST-TRAINER." *Modern Science and Research* 4.4 (2025): 217-221.
13. Muratbayevna, Dauletova Gozal, and Madaminova Nargiza Qurbanbayevna. "BOLANING RIVOJLANISH DAVRI PSIXOLOGIYASI." *Scientific Impulse* 1 (2022): 33-35.
14. Reyimbaevna, Mambetiyarova Venera, and Jumabayeva Marupa. "OTA-ONA VA FARZANDLAR MUNOSABATINING XUSUSIYATLARI." *TADQIQOTLAR. UZ* 51 (2024): 20-23.